

A POLITIKAI KÉTOSZTATÚSÁG DEKONSTRUK- CIÓJA

– Bal, jobb

„Létezhet-e vállalhatóan és párhuzamosan ily sokféle identitás? – kérdezi az EX Symposium nevében Mesés Péter, utalva Sinkó Ervinre, aki egyszerre volt magyar, zsidó, kommunista és jugoszláv. – Esetleg döntésre kényszerül az ember: magyar, zsidó vagy kommunista? Jugoszláv? No és valóban, meddig magyar a magyar, meddig zsidó a zsidó és meddig kommunista a kommunista. Persze Sinkó világéletében baloldali volt és az is maradt. Létezik-e tehát vállalható és hiteles baloldaliság Közép-Európában a kommunizmus után?”

Hogy Sinkónak sikerült-e összeegyeztetni számos identitását, ennek a kérdésnek a megválaszolását olyanokra hagyom, akiknek a magaménál frissebbek a Sinkót, a Sinkó két regényét illető olvasmányélményei. Az enyéme csakugyan régiiek, inkább csak benyomások élnek bennem: hogy az *Optimistákat* nem igazán szerettem – azon a fajta naiv azonosuláson a nem is tudom mivel, a kommunizmussal, a Tanácsköztársasággal, a baloldalisággal én már régen túl voltam abban az időben, amikor a regényt olvastam. Annál

jobban tetszett aztán az *Egy regény regénye*, melyben Sinkónak a Szovjetuniót és a kommunizmust illető naiv hite megrendül, anélkül, hogy feladná hitét egy jobb világot illető baloldali utópiában. Ez a regény sejtésem szerint még ma is tetszene nekem, holott ezt a hitet is régen feladtam már. De – megint hozzá kell tennem: ha jól emlékszem – a regény nem üzeni azt, hogy a tisztességes ember akkor is kitart baloldalisága mellett, ha az a „remény világában” megcsalatott. Az *Egy regény regénye* nem üzen semmit. Leírja a szerző egyre reményvesztettebb kalandjait a megcsalatott remény országában.

Azon a tényen azonban semmi nem változtatott Sinkó élete során, hogy ez a jugoszláv-vá lett magyar zsidó értelmiségi haláláig baloldali maradt. Hogy lehet-e egyszerre magyarnak és zsidónak lenni, ez a kérdés engem, mint magyar zsidót vagy zsidó magyart nagyon régen foglalkoztat már. Erre vonatkozó gondolataimat mindig újból és újból megfogalmaztam, amióta tudatosítottam magamban, hogy a kérdésre adott válasz, s ez a magam válaszára, válaszaira is vonatkozik, minden, csak nem egyértelmű. A *Sisakrostély-hatás* című könyvemben, amely „kísérteteimmel” foglalkozik, mindjárt zsidóságom jelent meg első számú kísértetként. Hat írás szól erről a kísértetről. Nem fogok itt neki újra követni Helsingør várának fokára ezt a kísértetet, nem is vagyok biztos benne, hogy tudnék a kérdésről valami alapján véve újat mondani. Lehet-e egyszerre magyarnak és zsidónak lenni? Igen, lehet, tessék tudomásul venni: nekem sikerült. Az azután már egy egészen más kérdés, hogy a fajtiszta magyarok elfogadnak-e magyarnak, vagy finomtollú értelmiségiként éppenséggel elfogadnak, csak ellentétben a mélymagyarokkal engem híg magyarnak tekintenek. Persze az is kérdés, hogy vajon az igazi zsidók szemében zsidó vagyok-e. De hát végül is nincsen egyértelműbb definíciója sem a magyarságnak, sem a zsidóságnak, mint hogy valaki magyarnak, illetőleg zsidónak tekinti magát. Ennyit erről a két identitásról.

Az a kérdés meg, hogy lehet-e egy magyar jugoszláv, egyáltalában nem tűnik kérdésnek

a számomra. Már miért ne lehetne, ha a szerbek, a horvátok, a szlovének, a macedónok, a koszovói albánok stb. jugoszlávok lehetnek? Na persze, hogy a felsoroltak mennyire érezték magukat jugoszlávnak (nem az értelmiségiekről beszélek), az kérdés, s a helyes kérdés tulajdonképpen már az idő tájt is úgy hangzott volna, hogy vajon lehet-e egy magyar szerb is, még ha Apatinban születik is, vagy éppenséggel horvát, még ha Zágrábban temetik is el? Jugoszláv lehetett Sinkó Ervin, szerb vagy horvát még üggyel-bajjal sem. De jugoszlávnak lenni éppen arra volt jó, hogy ne kelljen sem szerbnek, sem horvátnak lenni; ha egyszer magyar vagyok! (Majdnem el-siklottam amellett a tény mellett, hogy Sinkó Ervin születésekor Apatinban bizonyára szerbnek lenni lehetett probléma, nem pedig magyarnak.)

Maradok hát a baloldaliságot illető kérdésnél. A kérdés így hangzott: „Létezik-e vállalható és hiteles baloldaliság Közép-Európában a kommunizmus után?” De mielőtt a kérdést megválaszolnám – ahhoz egyáltalában, hogy képes legyek a magam választat megadni –, előzőleg el kell hagynom a két jelzőt – vállalható és hiteles –, s fel kell tennem magamnak a kérdést: mit jelent egyáltalában baloldalinak lenni? Mi a közös, mondjuk, a katolikus papokat kegyetlen módon kivégző spanyol forradalmárok, valamint a magát baloldali liberálisnak tekintő barcelonai spanyol polgár között? A kérdést persze a jobboldaliság vonatkozásában is fel lehet, fel is kell tenni: mi a közös az auschwitz-i haláltábor SS-tisztjei és egy katolikus bajor polgár között? Én szívem szerint mindkét kérdésre azt válaszolnám, hogy semmi. Az ég egy világon semmi. Csakhogy: a francia forradalom óta a politikai színtér jobbra és balra osztottsága valahogy megkérdőjelezhetetlenné vált. Nem a közép hiányzik (de a közép is vagy bal-, vagy jobbközép), a probléma az, hogy a színtér felosztásának semmiféle más elsődleges alapja – tengelye, hogy úgy mondjam – nincsen. De vajon tudjuk-e még ma is, hogy akár a tengely mellett, a közepén, a másik oldalhoz tartozó közepet lényegében érintve helyezkedik el valaki, akár a ketté-

osztó tengelytől a legtávolabb, a széleken, hogy *mitől* baloldali az egyik, s *mitől* jobboldali a másik? Mintha a jobboldaliság egyenlő lenne a konzervativizmussal, mintha jobboldali az volna, aki nem akar változtatni, még lassú, fokozatos módon sem a fennálló állapotokon – hogy a fennálló állapotok igazságtalanok, az magától értetődik a baloldali szemében, hiszen a mitológiák aranykorától eltekintve az emberek még soha nem voltak egyenlők, soha nem voltak igazán szabadok, testvéri érzéseket meg végképp nem tápláltak egymás iránt. A jobboldali viszont, mint-hogy ragaszkodik a fennállóhoz, nem tekinti ezt igazságtalannak. „Aki nem vitte semmire, az annyit is ér.” Baloldali pedig az, aki akár fokozatosan, akár egy forradalmi lépésben, egyik napról a másikra a fennálló állapotokat meg akarja változtatni. A bal- vagy jobboldaliság a társadalmi állapotok egészére vonatkozik: aki egy igazságosabb és szabadabb világról álmodik, az baloldali, aki pedig a világ igazságtalanságát elfogadja,

Rothbart Renée és Rothbart Irma édesapjukkal és Sinkó Ervinnel Bécsben

netán határozottan tesz is valamit azért, hogy az fennmaradjon, az jobboldali.

Ez azonban csak üres séma. Ha valaki hajlandó elgondolkodni a XX–XXI. század történetén, akkor észre kell, hogy vegye, hogy létezett, létezik radikális jobboldaliság, azaz olyan politikai beállítottság és mozgalom, amely a fennálló állapotokat radikálisan meg akarja változtatni, csakhogy nem a mindenki egyenlőségének, s minden csoport, minden egyed több, nagyobb szabadságának irányába. Másrészt létezett – még ma is létezik – konzervatív baloldaliság, egy magát balol-

dalinak nevező hatalom ragaszkodása az általa teremtett társadalmi állapotokhoz. Az utóbbi esetben még elmondhatjuk, hogy ennek a baloldali hatalomnak – a kommunista hatalomnak – a „baloldali öntudata” hamis; a kommunista hatalom, mielőtt berendezkedett valahol, konzervatív, azaz jobboldali-vá vált. Ezért is hangzott a kérdés úgy, hogy létezhet-e még vállalható és hiteles baloldaliság, mert a kommunizmus baloldalisága, konzervatív baloldalisága a baloldaliak szemében nem hiteles és ezért nem vállalható. Ezzel szemben az egyre terjedő jobboldali radikalizmusról azt állítani, hogy az a fennálló állapotok fenntartásáért küzd, egyszerűen képtelenség. Mitől ül (és elmélkedik), áll vagy éppen hadakozik valaki az imaginárius tengely egyik vagy másik oldalán, mitől tekint magát (és a másik őt) baloldalinak vagy jobboldalinak?

Lassan egy fél évszázada mondogatom, hogy a politikai paletta jobb- és baloldalra való felosztása egyszerűen értelmetlen. Be kellett látnom azonban, hogy én vagyok értelmetlen. Nem vagyok hajlandó szembenézni azzal a ténnyel, hogy akkor is, ha ez értelmetlennek tűnik, *van* baloldaliság és *van* jobboldaliság. Ahogy van Isten, ha hiszünk benne. Vagy az a helyzet, hogy a politika minden ágense (és híveik) minden megfontolás nélkül, a családi tradíció szellemében, vagy akár bizonyos élmények hatására megválasztotta a maga helyét a palettán, s valami rendkívülinek kell történnie ahhoz, hogy ezt a döntését revideálja – valahogy hasonlít ez a tradicionális vallásossághoz –, tehát van jobboldaliság és baloldaliság, mert a politikában valamiképpen érdekeltek hisznek benne; vagy a dolog tartalma az évszázadok folyamán olyannyira átalakult, hogy át kellene értékelnem, de én makacsul nem értékelem át a róluk kialakult képeket. Így például a jobboldaliak nacionalisták – eredetileg a baloldaliak voltak azok –, a baloldaliak meg internacionalisták. Internacionalistákról beszélni a francia forradalom idején ugyan értelmetlennek tűnik, de az arisztokrácia kétségtelenül nemzetektől független volt, így annak idején az internacionalizmus volt jobboldali. Ez az-

Sinkó Ervin B. Szabó Györgytől átveszi a Híd-díjat az *Egy regény regénye* című könyvéért, Újvidék, 1961

óta Nyugaton pontosan fordítva van, nyilván elemezni lehetne ezt a fordulatot, amit most nem teszek, de ha ez a helyzet, akkor kénytelen vagyok magamat most éppen ezen okból baloldalinak tekinteni. Nem tudok megbékülteni a nacionalizmussal.

De akárhogy legyen is, úgy tűnik, hogy a politikai paletta kétosztatúsága megmaradt, s az egyik oldal a jobboldal, a másik pedig a bal. Hogy baj van ezzel a kétosztatúsággal, azt éppenséggel állíthatjuk, ahogy a filozófiában a metafizika-kritika az elmúlt körülbelül százötven évben határozottan kikezdett minden dichotóm felosztást, jó és gonosz, lét és semmi, jelenlét és távollét, igazság és tévedés, szellem és anyag, férfi és nő, lélek és test stb. stb. stb., ahol az ellentétpár egyik tagja maga alá rendeli a másikat – persze attól függően, hogy milyen az adott filozófus filozófiai beállítottsága. Gondoljunk Nietzsche, Heideggerre vagy Derridára, akik ezzel a kétosztatúsággal, más- és másképpen ugyan, de nem békültek ki. A derridai dekonstrukció éppen ezt jelenti. Hadd idézzem nemrég elhunyt Kunszt György barátomat, aki egy írásában összefoglalja ennek lényegét: „A legátfogóbb értelemben a »dekonstruálás« Derrida gondolkodásában ennek az egyetemes érvényűként hagyományozott hierarchikus struktúrájának a »dekonstruálását« jelenti. [...] Nem semmisíti meg a szóban forgó struktúra elemeit, hanem – ezeket mintegy a helyükre téve – inkább »rekonstruálja« őket a struktúra egészével együtt, [...] amelynek átfogó transzformációjáról „van szó”.¹

¹ Kunszt György/Klein Rudolf: *Peter Eisenman. A dekonstruktívizmusról a földigig*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999. 26–27. o.

A metafizikai kétosztatóság, azzal, hogy az egyik oldal a másikat tekinti alárendeltnek, uralja a politikai gondolkodást is. S ugyanúgy, ahogy a filozófusok, a politika is az egyik oldal választásakor a másikat a legjobb esetben is csak alárendeltnek, igen gyakran megsemmisítendőnek látja. A jobboldal sem közömbös a társadalmi igazságtalanságokkal szemben, csak azt hangsúlyozza, hogy a kiküszöbölésükre irányuló igyekezet nem mehet a gazdasági növekedés rovására, ahogy a baloldal sem becsüli le a gazdaság jó működését, csak hogy az meg nem vezethet kiáltó egyenlőtlenségekhez. Korunk politikai gondolkodásában a Heidegger-tanítvány Hannah Arendt volt az, aki súlyos problémának tekintette a kétosztatúságot. Nagyon nem véletlen, hogy Arendt mind a baloldal, mind a jobboldal számára elfogadhatatlan volt. Nem tudtak vele mit kezdeni. A baloldaliak máig nem értik például, hogyan tudta Arendt a forradalom nem egyszerűen mellékes, hanem annak lényegét megsemmisítő mozzanatának tekinteni a tömegek éhséglázadását a francia forradalomban, a jobboldal számára pedig elfogadhatatlan, hogy Arendt nem egyszerűen forradalomnak, hanem a sikeres forradalom prototípusának, jószerével egyetlen sikeres megvalósulásának tekintette az amerikai *grounding fathers* alkotmányozó tevékenységét, mert diadalra vitte a szabadság ügyét a zsarnoksággal szemben.²

De hogy ne csak a gondolkodás területén tegyek említést a kétosztatóság kétségessé tételéről, megemlítenék két dolgot az elmúlt évtizedek történetéből. Az egyik a zöldek mozgalma, különösen Németországban, amíg még nem vált parlamenti párttá, a másik pedig a lengyel Szolidaritás. Egyikről sem állíthatjuk, hogy baloldali vagy jobboldali lett volna. De nem is a két pólus között foglaltak helyet, hanem kívül helyezkedtek a szokvány politikai téren. Hogy azután idővel ebben a formájában mindkettő mintegy megsemmisült – a zöldekből Németországban, ahol máig a legjelentősebbek, alapjában véve baloldali politikai párt lett, a Szolidaritás

meg lényegében elvesztette a jelentőségét,³ az szinte természetes, hiszen a létfeledést reprezentáló metafizika kétosztatúsága sem szűnt meg azzal, hogy korunk legjelentősebb filozófusai nem tudják elfogadni.

Létezik-e hát vállalható és hiteles baloldaliság Közép-Európában a kommunizmus után? Nagyon nehéz a kérdésre válaszolni. Én mégis igennel válaszolok, mert a kommunizmus összeomlása utáni Közép-Európában – Magyarországon biztosan – a kirekesztő nacionalizmus a jobboldaliság középponti „gondolata”. Lényegében ez különbözteti meg a jobboldalt a baloldaltól, nem pedig a szociális kérdés. Nem kell erről sokat magyarázni. A kirekesztő nacionalizmust pedig nem tudom elfogadni; ami a kétosztatú politikai térben eleve baloldalivá tesz engem. Vállalom tehát a baloldaliságot, hogy azonban baloldaliságom hiteles-e, azt nem tudom egyértelműen megmondani. Meg kell vallanom, hogy ami a Nyugatot illeti, inkább látom magamat mérsékelt liberális jobboldalinak. A nyugati szociáldemokrácia álláspontját ugyanis, s az a nyugati baloldal fő reprezentánsa, zavarosnak és hiteltelennek érzem. A kérdés csupán az, hogy vajon ezek szerint kénytelen-kelletlen mégis elfogadom-e a kétosztatúságot. Igen, elfogadom, mint világunk egyelőre kiküszöbölhetetlen tényét, s minthogy nem tudom magamat a világtól elszigetelni, úgy tűnik, kénytelen vagyok az egyik oldalt a magaménak választani – ha nem is mindenütt ugyanazt az oldalt. Úgy vagyok ezzel, mint Heidegger, aki valahol azt mondta, hogy a létfeledés metafizikai korszaka nem képes már semmi újat produkálni, de a korszak – megeshet – még sokkal hosszabban fog eltartani, mint eddigi története. Jó lenne, ha a politikai paletta nem lenne többé kétosztatú, akkor talán a politika a társadalom valóságos és égető, mindig pillanatnyi problémáival foglalkozhatna. De hát ez csupán vágyálom – egyelőre nem látom a lehetőségét megvalósulásának.

² Lásd Arendt, Hannah: *A forradalom* (Pap Mária ford.), Európa, Budapest, 1991.

³ E két mozgalom arendti szellemű elemzését ugyancsak néhány éve elhunyt másik barátom, Zoltán Szankay folytatta rendületlenül.